

בס"ד

חינוך לאור הפרשה

פרשת משפטים

סוף אנישה במחשבה תחילה!

גיליון מס' 34

הרב יהונתן דדון

yd0527606276@gmail.com

חינוך לאור הפרשה/פרשת משפטים

סוף ענישה במחשבה תחילה!

"הכניסו אותו!" הכריז גדליה, ודפק בפטישו הקטן על שולחן בית המשפט. זבולון הוכנס פנימה לאולם בית המשפט מלווה בשוטר לבוש במדי בית המשפט, ראשו כפוף, ופניו אדומות מבושה. מאז שדפקו אצלו השוטרים בדלת לאחר ליל הגניבה הוא לא מסוגל לישון מרוב בושה, הוא נתפס בגניבה, כמעט על חם, השוטרים טענו ששני עדים ראו אותו גורר את הפרות מתוך הרפת של ראובן. והוא יודע שהוא עכשיו בערות.

"גנבת?" שואל השופט גדליה בקצרה. זבולון אדום מבושה לא מסוגל להודות באמת, הוא מניד את ראשו בשלילה. השופט מתעקש לשמוע קול, וזבולון מגמגם "לא, לא גנבתי!".

"ייכנסו העדים!" מרעים גדליה בקולו, ושני אנשים נכנסים ומעידים כי ראו במו עיניהם, בליל הגניבה, לאור ירח מלא, את זבולון גורר אחריו עדר של פרות מתוך הרפת של ראובן, הם גם עקבו אחריו כדי להיות בטוחים.

"היכן הפרות?" שואל גדליה. "נשחטו, כבודו! הייתי זקוק לכסף, מכרתי את העורות ואת הבשר לפלישתים, אין לי ממה לפרנס את משפחתי", פרץ פתאום זבולון בבכי. "היית צריך לבכות לפני כן, לחשוב לפני שגנבת, עכשיו, בגלל ששחטת את הפרות והכחשת את הגניבה אתה חייב להחזיר, ולשלם כפול חמש", אמר גדליה בקול שקט. "אבל אין לי!" התפרץ זבולון. "בית הדין יהיה חייב למצות עמך את כל חומר הדין, ולעשות לך חינוך מחודש!" אמר גדליה.

"רק לא כלא!", נזעק זבולון, "הכי גרוע זה להיות בכלא עם כל הפושעים!". גדליה חייד: "מי דיבר על כלא? בארץ ישראל אין בית כלא לגנבים יהודיים. בית הדין יצטרך למכור אותך לעבד, עד שתחזיר את חובך!" פסק גדליה. זבולון פרץ שוב בבכי: "אבל אשתי, וילדיי!..."

"אל תדאג זבולון" הרגיע אותו גדליה בקולו הסמכותי, "אמרתי לך שבית הדין ישלח אותך לחינוך מחדש, איך בדיוק נצליח לחנך אותך אם כל הזמן תדאג לאשתך וילדיך?! יש לי עיסקת חבילה בשבילך.

יש לי ידיד טוב, שאלתיאל, הוא מתגורר במושב בדרום, הוא יסכים לקנות אותך לעבד, והכול יהיה בסדר". זבולון היה מודאג עדיין, אבל איכשהו דבריו הסמכותיים של גדליה הרגיעו אותו, והוא הבין שמעכשיו משהו הולך להשתנות.

השוטרים הובילו אותו לשאלתיאל שהתגורר בבית עץ גדול, בלב חווה ענקית ומטופחת, מסביב היו כרמי גפן וכרמי זית, פרדסי רימונים ושדות חיטה, רפתות, לולים, ובית בד גדול. באוויר הייתה תחושה של חריצות ופעלתנות, המוני אנשים נראו עובדים בכל שטחי החווה במרץ ובשמחה. "ברוכים הבאים!" הכריז איש גבוה, שעץ מאחורי הבית וניגב את ידיו המשומנות בסינר גדול, "בדיוק מלאתי שמן בכדים לקראת יום השוק, היכנסו, בוודאי נשלחתם על ידי גדליה".

שאלתיאל הביע מיד את הסכמתו לקנות את זבולון לעבד והסביר לו את כללי הבית: "אתה מקבל בגדים, מזון ומקום ללון. גם אשתך וילדיך זוכים לתמיכה ואני דואג לכל מה שהם צריכים. כאן כל אדם הוא איש מכובד, לא נרדה כך בפרך, לא תעבוד יותר משעות העבודה המקובלות, לא נטיל עליך מטלות מיותרות, לא ניתן לך עבודות שאינן מתאימות לך.

תרגיש בבית, ידידי, תעשה את מלאכתך נאמנה והכול יהיה טוב", הוסיף שאלתיאל בקריצה ידידותית.

כמעט שנה חלפה, זבולון הפך מסתם מפסידן לאיש חרוץ וחקלאי מומחה, הוא למד איך חולבים את הפרות, לימדו אותו גם למסוק זיתים ולדרוך ענבים, הוא למד לחרוש, לזרוע, להשקות, לדשן, לקצור ולדוש. הוא השתלם בכל עבודות הבית והמשק, והחשוב מכל, הוא למד להיות בן אדם. הוא חי בתוך ביתו של שאלתיאל, האיש הטוב הזה שדיבר בכבוד גם לקטן שבעבדיו, הוא למד ממנו איך להתייחס למשפחה, הוא למד עקרונות, הוא ראה דגם של יושר ונאמנות, של חיים על פי עקרונות התורה. הוא התחנך.

"אתה משוחרר!", אמר לו שאלתיאל ביום בהיר אחד, וצייד אותו במענק נדיב מפירות האדמה, מתוצרת השמן, ומן היין המשובח, "חזור לאשתך ולילדיך, הם מחכים לך! שילמת את חובך". זבולון צעד לביתו בלב שמח, הוא הרגיש שהשנה שחלפה הפכה אותו לאיש אחר, בוגר יותר, אחראי יותר, ישר יותר, טוב יותר, הוא יודע מעכשיו איך לחיות.

כשפגש את השופט גדליה הוא כרע לרגליו ונישק את שולי גלימתו: "אני חייב לך את כל חיי על החינוך מחדש שעשית לי כשמכרת אותי לעבד. כמה טוב שלא שמת אותי בכלא!". "אל תודה לי", אמר גדליה, "לא אני המצאתי את השיטה לחינוך מחדש, פסקתי את דינך על פי חוקי התורה שבפרשת משפטים, ומכרתי אותך לעבד לאדם הטוב ביותר שאני מכיר, כדי שאכן תוכל להיות בן אדם חדש!".

פרשת השבוע פותחת בדיני עבד עברי: "כי תקנה עבד עברי, שש שנים יעבוד ובשביעי יצא לחופשי חנם".

מיהו אותו עבד עברי?

עבד עברי זהו אדם יהודי שמעבו הכלכלי דרדר אותו מבחינה מוסרית, והוא נתפס בגניבה. על פי חוקי התורה, אם החפץ או הכסף עדיין ברשות הגנב, הוא מחויב בהשבת כפל הגניבה לנגב. אולם אם קרה והגנב השתמש בכסף ואין לו אפשרות להשיג ולהחזיר את כפל הגניבה – קובעת התורה, שבכזה מצב בית הדין מוכרים אותו לעבד.

מי קונה את העבד? או הנגב בעצמו, כך שהגנב עובד בתמורה לכסף, או שאדון אחר קונה אותו, ואת הכסף שהאדון משלם תמורת העבד הוא מעביר לנגב.

וצריך להבין: הרי עבדות, לכאורה, זה דבר פסול ולא מוסרי...

ומדוע, אם כן, אומרת התורה למכור את הגנב לעבד?

ועוד, צריך להבין: מדוע התורה לא פתחה את דיני ממונות בחוקים הנועדים לחברה תקינה, למשל, יש את סעיף הנזיקין – נושא מאוד אקטואלי ומצוי אצל מגוון הציבור הרחב, שהרי כל אדם, ויהיה זה הגדול ביותר, עלול להזיק את ממון חברו ללא כוונה, או הוא בעצמו, או ששורו מזיק. יש גם את הלכות שמירת חפצים הנוגעת לכל אדם, ענייני שכירות והשאלה, דיני הלוואות ודיני השבת אבידה... ובכל אופן בחרה התורה לפתוח ולהתייחס בתוך דיני הממונות דווקא "בשולי" החברה – בגבים הנמכרים לעבדות... התבוננות בדיני עבד עברי תגלה לנו את הרעיון החינוכי הטמון כאן.

מתברר שדבר גדול יש כאן...

ישנו שינוי תהומי ומהותי בין משפטי התורה למשפטי כלל אומות העולם.

כלל העולם דואג בעיקר לתקינותה של החברה, ולשם כך הוא קובע חוקים. מי שנוהג לא לפי החוקים, עלול "להיזרק" מהחברה לבית כלא ופעמים אף גרוע מכך – הרחקה לעמיתות על ידי גזר דין מוות. התורה דואגת למשהו נעלה הרבה יותר, הרבה מעבר לתקינות הכללית. התורה דואגת לתקינות האישית. כשהפרט מתקון, ממילא גם הכלל מתקון, שהרי כל כלל מורכב מהרבה פרטים...

חוקי הענישה הקיימים אינם באים לשפר את מוסריותו של האדם ולתקן את אישיותו. מטרתם היא אחת – לשמור על "השקט התעשייתי"...

אדם יכול להיות אכזר בליבו, לתכנן מעשי רצח ופשיעה אולם כל עוד הוא אינו מממש את רצונו, החוק כלל לא מתעניין בו.

לא כן התורה – התורה מתעניינת ברוחו של האדם ובמוסרו האישי, כל מצוותיה בנויות באופן שנועד לעצב ולשפר את אופיו ואישיותו של האדם בינו לבין עצמו, וממילא גם בינו לבין כלל החברה.

עד היום, בחלק מהמדינות, גנב נענש בכריתת היד. מדינות המערב "התקדמו" והם טענו שזה לא הומאני לכרות יד... מה הם עשו? החליטו לשים את הגנב מאחורי סורג ובריח.

ננסה כעת לחשוב, מי מרוויח מהישיבה במאסר? "המרוויח" העיקרי הוא הגנב... הוא נכנס גנב קטן ויוצא גנב גדול, שהרי שותפיו לכלא מלמדים אותו טכניקות משוכללות יותר, אם לפני שהוא בא לכלא הוא ידע לפרוץ מכונית, לאחר המאסר הוא יודע כיצד ניתן לפרוץ סניף בנק... ואכן, הנתונים

מצביעים על כך שרוב הגנבים שישבו בכלא בעוון גניבה – שבו לגנוב מיד עם שחרורם... הגנב – הרוויח מהכלא, ורשויות החוק הפסידו מכך – היה צריך לספק לו ארוחות, תרופות, חימום בחורף ועוד כהנה וכהנה...

[ברור שיש תועלת במערכת ענישה כמו כוח הרתעה וגמול על מעשים רעים, אבל "בגדול" מערכת הענישה מטרתה להרחיק מהחברה אלמנטים שליליים].

הבה נתבונן כיצד הקב"ה מתייחס אל הגנב.

גנב שאין לו מה לשלם נמכר לעבד. עבדות איננה עונש, זוהי תוכנית שיקום. על פי חוקי התורה, לעבד עברי ישנן פריווילגיות בלתי רגילות. גם אם קנית עבד, עדיין – "לא תעבוד בו עבודת עבד" (ויקרא כה', לט'). מה זאת אומרת? קניתי עבד כדי שהוא לא יהיה עבד? כוונת התורה וכך מבאר רש"י, שאסור לתת לו עבודת גנאי ועבודה שניכר עליה שזוהי עבודת עבד, למשל, לבקש ממנו לחלוץ לו מנעליו, או שהאדון ילך והעבד ייקח אחריו את המזוודה שלו, אלא "כשכיר כתושב יהיה עמך", מפרש רש"י: "עבודות קרקע ומלאכת אומנות כשאר שכירים". כלומר, מותר להעסיק אותו רק בדברים מכובדים כשאר כל השכירים.

דבר נוסף: בסיום שנות העבדות מגיעה לעבד הטבה נוספת – הענקה. העבד יוצא עכשיו לחיים והוא פותח "דף חדש", ואין לו שום אמצעי להתפרנס, הרי הוא נמכר כי הוא גנב, ובשנים האחרונות הוא לא השתכר מאומה, כיצד יתחיל מחדש? הוא זקוק לסכום מסוים שיעזור לו לפתוח עסק קטן... מי ייתן לו? האדון! מצווה התורה את האדון – "וכי תשלחנו חופשי מעמך – לא תשלחנו ריקם, הענק תעניק לו מצאנך ומגורנך ומיקבך אשר ברכך השם אלוֹקֵיך תיתן לו" (דברים טו', יג). האדון מחויב להעניק לו במתנה צאן, גורן ויקב ומכל מה שה' ברך אותו. כלומר, עבדות איננה עונש סרק, אלא בית ספר לחיים. יש לנו אדם מסכן אשר גורלו לא שפר עליו והוא הדרדר לגניבה. סביר להניח שגם מעבו המשפחתי לא מי יודע מה...

ה' כל כך רוצה להיטיב עימו ולהעלותו על דרך הישר, ולשם כך אומר ה' –
גנבת? מעדת? בא, נצעד יד ביד במסילה העולה. אני מכניס אותך למסגרת
לימודים במשך שש שנים. תיכנס לבית ארון בעל אמצעים, תתגורר עמו,
תאכל על שולחנו, לאט לאט "תספוג" את האווירה ותקבל קורס בניהול
וכלכלת בית – חינם אין כסף, הארון יעסיק אותך בעסק שלו וכך תוכל
ללמוד כיצד מנהלים עסק, כיצד מתקשרים עם בני אדם ותוכל לפתח קשרי
מסחר... אל תדאג! אתה לא תעבוד בשום עבודה בזויה, אתה תרגיש כמו
מלך אצלו, מה שהארון יאכל אתה תאכל, ומה שהארון ישתה גם אתה
תשתה, אפילו המיטות שלכם יהיו באותה רמת נוחות...
ובסוף – לאחר שתעבור את הסדנא בת שש השנים, תקבל "דמי שחרור"
גבוהים כדי שתוכל להשקיע בעסק שיחזיק אותך הלאה בהמשך החיים...
לאחר סדנא כזו, הדבר האחרון שהוא יעשה זה לגנוב שוב...

*

להתחשב בגנב...

דמינו לעצמכם שבאחד העיתונים מופיעה כתבה כזאת:
בית משפט "השלום" בירושלים דן בהרכב שופטים מורחב בעניינו של גנב
שפרץ לכמה וכמה בתים. לאחר הקראת פסק הדין, הגיש הנאשם ערעור על
פסק הדין וביקש הקלה בעונשו, וטענתו עמו: אתם יודעים, פנה לשופטים,
כמה עבדתי קשה כדי להצליח לגנוב? אתם יודעים איזה מביש זה לטפס על
מרזבים ומעקים, ובכלל, יש לכם מושג איזו בושה הייתה לי כשנתפסתי?
כבוד השופטים, מגיע לי הקלה בעונש...
מה נגיב על טענה זו?
כעת נראה מה דעת התורה בעניין.

בפרשת השבוע נאמר: "כי יגנוב איש שור או שה וטבחו ומכרו, חמישה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה".

אדם גנב שור או שה, וטבח אותו או מכר אותו, יש הבדל אם הוא גנב שור או שה. אם גנב שור, הוא ישלם כפול חמש משווי השור, ואם גנב שה, הוא יקבל הנחה של חמישית וישלם רק כפול ארבע.

מדוע שונה דין הגונב שור מגונב שה? מסבירה הגמרא (בבא קמא דף ע"ט):

"רבי יוחנן בן זכאי אומר: הקדוש ברוך הוא חס על כבודן של בריות. שור, לפי שהולך ברגליו – משלם חמישה. שה, לפי שהוא טוענו על כתפו – משלם ארבעה".

התורה מלמדת אותנו להיזהר בכבודו של האדם, ואפילו יהיה זה גנב. עלינו לחוס גם על הניצוץ הקלוש ביותר של כבוד הבריות, החבוי גם בלבו של הגנב. הגנב הרי ממהר לברוח ממקום הגניבה ולשם כך מרכיב את השה על כתפו, אין ספק שהוא חש מעט בושה מהעוברים ושבים המתבוננים בו, והקב"ה מביא בחשבון גם את הבושה הזו, ולכן ממעיט מעונשו...

(מעובד מתוך "משחו טוב לשולחן שבת")

*

לא לדכא את הנענש!

הרש"ר הירש מסביר את עניין ה"שיקום" של עבד עברי: "והנה, בכמה חבילי-סיוגים הקיפה התורה את מעמדו של העבד באותה משפחה כדי שלא תדוכא נפש העבריין, כדי שלמרות מעמדו המושפל יחוש, שרוחשים לו כבוד ונוהגים בו מנהג אחווה, ועדין יוכל לזכות באהבה ולהעניק אהבה. כמה טררחות הטריחה התורה את האדון כדי שיקוימו קשרי המשפחה של העבד ולא תופקר משפחתו ליגון ולאנחה בעקבות פשעו ותוצאותיו.

בשוללה ממנו את החופש, ובכך גם את האפשרות לפרנס את בני ביתו, הטילה התורה את הדאגה הזאת על אלה שמפיקים תועלת מעבודתו תקופת עבודתו. על כל אובדן התקווה והשחתת המוסר השוכנים אחורי חומות בית הכלא, על כל היגון והאנחה שהם מביאים על אשתו וטפו של האסיר, אין להם מקום בתורת ה'. לא יכירם מקומן של מצודות הכלא העלובות של הפשע בתחום ממלכת התורה".

*

– "עשה" ו"לא תעשה" בענישה –

העונש הוא אמצעי ולא מטרה: עלינו לזכור ולהיות מודעים לכך, שהעונש הוא רק בגדר אמצעי שמטרתו להציב גבולות שיעזרו לנו בחינוך הילד, ברור שאסור שהעונש יצטייר כנקמה. גם כשהילד מוציא אותנו מהכלים, אין זה מצדיק מתן עונש כתגובה כוחנית. עונש כנקמה הורס את החינוך של הילד. על פי הנחת היסוד כי העונש חייב לשרת מטרה, עלינו לנקוט בפעולות שיקרבו את הילד להבנת המטרה. אין דרך טובה יותר להביא ילד להבנת עניין, מאשר להסביר לו. כן, פשוט להסביר לו. יעילותו של העונש תגדל ותכפיל את עצמה עשרת מונים כאשר הילד יבין את הסיבה שבגינה קיבל אותו. ההורים לא חייבים לדאוג לכך שהילד יסכים שמגיע לו עונש ויצדיק את מתן העונש, הרי כל עונש באשר הוא מקומם את מי שהוא נגזר עליו. עלינו להסתפק בהסבר שמוסיפים, בתקווה שהילד יבין שיש לנו היגיון צרוף במתן העונש, ושאנו לא פועלים מתוך התפרצויות זעם.

בזאת, נביא לידי כך שהוא לא יכעס כל כך ולא יתמרד. כאשר הוא יירגע מכאבו, יוכל לפחות להבין אותנו.

חשוב לזכור – אין כל סיבה להסביר פעמים רבות את סיבת העונש, שכן הדבר מעטייר אצל הילד כהתנצלות והצטדקות, כאומרים: "לא התכוונו... יצא לנו בטעות..." הדבר יביא אותו לנצל אותנו בעת שידמה לו כרגע של חולשה, ולנסות לסחוט מעימנו ויתורים שונים.

עונש מתאים: חשוב מאוד שחומרת העונש תהיה מידתית ביחס למעשה השלילי שבגינו אנו מענישים. כשילד רואה שכאשר הוא עושה דבר שלילי הוא יוצא ללא עונש, או בעונש קל, וכאשר הוא עושה דברים קלים הוא יכול לקבל עונשים כבדים, הוא לומד שההבדל אינו נעוץ במה שהוא עושה, אלא במצב רוחם של ההורים.

עונש כזה, לעולם לא יובן כהלכה. כל עונש, גם כזה ההולם את העבירה, יתפרש אצל הילד כדבר הקשור להורים ולא כדבר הנוגע לו או למעשיו. עונש לא מידתי הוא לא עונש מחנך.

לשמור על נפש הילד: יש לשמור על נפש הילד, להיזהר לא להשפיל, לא ללעוג ולבזות אותו, לא לקרוא לו בשמות גנאי, לא לרמוס אותו, לא להטווח בו אמירות פוגעות. כגון: "לא יצא ממך שום דבר" וכדומה.

לסיכום:

א. עונש הוא אמצעי ולא מטרה.

ב. עונש אמור לחנך ולשקם.

ג. העונש צריך להיות מתאים למעשה.

ד. העונש צריך להיות מתאים לילד (לגילו, לאופיו ולמצבו).

שבת שלום!

השבוע העלון מוקדש:

להצלחת-

התורם החפץ בעילום שם

לעילוי נשמת-

מלכה בת רחל

ב"ה יש ביקוש גדול להגדלת כמות ההפצה של העלון.
גם אתה יכול לקחת חלק בהוצאות ולהיות שותף בזיכוי הרבים.

ניתן להקדיש את העלון לרפואה, הצלחה ולעילוי נשמה.

לתרומות: בנק דיסקונט סניף 510 מס' חשבון: 68415.

תזכו למצוות!

לתגובות ולקבלת העלון במייל: yd0527606276@gmail.com